

Sevda QASIMOVA
AMEA Folklor İnstitutu
E-mail: sevda.qasimova610@mail.ru

BƏKİR ÇOBANZADƏ FOLKLORUN TOPLANMASINA DAİR

Açar sözlər: Bəkir Çobanzadə, məqalə, kolleksiyalaşdırma, folklor, araşdırmaçı, ekskursiya, milliyət, təməl, janr, məktəb, tədris.

ABOUT THE COLLECTION OF BEKIR CHOBANZADEH'S FOLKLORE

Summary

The article reflects the views of the outstanding scholar Bekir Chobanzadeh on collecting folklore samples of the Turkic-Tatar peoples. The author considers two aspects. The first is Bekir Chobanzadeh's own collecting activity. The researcher proves that Bekir Chobanzadeh was engaged in collection work in Azerbaijan, Dagestan and Crimea. It is interesting to note that Chobanzadeh said that he himself was also involved in the collection. He wrote that when he went on excursions through the Azerbaijani learning community, he collected folklore materials. The author of the article suggests that she the scientist has used the materials he has collected. However, these materials have not yet been published. According to the author of the article, these folklore materials were also confiscated and destroyed by the People's Commissariat of Internal Affairs.

The second aspect is the scientific-theoretical approach to the collection. Chobanzadeh provides a comprehensive overview of the importance of collecting books and articles and their teaching in schools, and the invaluable role that they play in the awakening of the national consciousness. This is reflected in a well-grounded form that the scientist's thoughts and judgments do not lose their grasp today.

Key words: Bekir Chobanzadeh, article, collecting, folklore, researcher, excursion, national, genre, basic, school, teaching.

О КОЛЛЕКЦИИ ФОЛЬКЛОРА БАКИРА ЧОБАНЗАДЕ

Резюме

В статье отражены взгляды выдающегося ученого Бакира Чобанзаде на сбор фольклорных образцов тюрко-татарских народов. Автор рассматривает два аспекта. Во-первых, это собственная коллекционерская деятельность Бакира Чобанзаде. Исследователь доказывает, что Бакир Чобанзаде занимался коллекционированием в Азербайджане, Дагестане и Крыму. Интересно отметить, что Чобанзаде также сам говорил о своей коллекционерской деятельности. Он писал, что когда он отправлялся на экскурсии по азербайджанскому учебному сообществу, он собирал фольклорные материалы. Автор статьи предполагает, что ученый использовал собранные им материалы. Однако эти материалы еще не были опубликованы. По словам автора статьи, эти фольклорные материалы были также конфискованы и уничтожены Наркоматом внутренних дел.

Второй аспект - научный подход к коллекции. Чобанзаде дает исчерпывающий обзор важности сбора книг и статей и их преподавания в школах, а также неопределимой роли, которую они играют в пробуждении национального самосознания. В статье отражено в хорошо обоснованной форме, что мысли и суждения ученого не теряют своего понимания сегодня.

Ключевые слова: Бакир Чобанзаде, статья, коллекционирование, фольклор, исследователь, экскурсия, национальность, жанр, основы, школа, преподавание.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan folklorşünaslığının qarşısında duran ümdə məsələlərdən biri də türk xalqlarının yaratdığı söz incilərini, ədəbi-mədəni sərvətlərini toplamaq idi. Bu işin sistemli və ardıcıl aparılması üçün 1923-cü ildə "Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti" adlı bir qurum yaradıldı. Həmin qurum ekspedisiyalar təşkil edir və ekspedisiyaya göndərilənlər qarşısında mühüm vəzifələr qoyurdu. Məsələn, «Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti» folklorun toplanması ilə əlaqədar olaraq elmi ekspedisiyaya gedənlərin qarşısında aşağıdakı vəzifələri qoymuşdu:

“1. Xalq ədəbiyyatının ən qiymətli növlərini, bütün elmi əsaslara riayət etmək şərti ilə, doğrudan doğruya danışan və oxuyanların ağzından almaq.

2. Yerlərdə bu ədəbiyyatın sistemativ və elmi surətdə toplanılmasını təşkil etmək.

3. El ədəbiyyatını yaradan, yaşadan..., el şair və aşıqlarının savadlanmaları... ilə məşğul olmaq, yerli firqə, şura orqanlarının yardımı ilə bu barədə praktik tədbirlər görmək” (6. 63).

Tədqiqatçı alim, professor Cəlal Qasımov bu cəmiyyətin şifahi xalq ədəbiyyatımızın toplanması istiqamətindəki müsbət və danılmaz rolunu yüksək qiymətləndirərək yazır: «Azərbaycanı Tədqiq və Təتببب Cəmiyyəti»nin (ATTC) nəzdində folklor komissiyasının yaradılması, bu sahənin dövlət himayəsinə keçməsi, eləcə də onun tərəfindən maliyyələşdirilməsi toplama və nəşr işlərinin mütəmadi, sistemli və yeni elmi prinsiplər əsasında aparılmasına şərait yaratdı. Mətbu orqanlarda folklorla dair yüzlərlə elmi məqalələr (hər məqalədə sosializm möhrünü görsək belə) nəşr edildi. Nəticədə, böyük bir folklorşünas nəslə yetişməyə başladı və beləliklə də, 1920-1930-cu illərdə Azərbaycan folklorşünaslığının – folklorşünaslıq elminin əsası qoyuldu” (8, 91).

XX əsrin maarifçi ziyalıları yaxşı başa düşürdü ki, folklorşünaslıq elminin mükəmməl şəkildə yaranmasına və formalaşmasına aparan yol şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin, folklor örnəklərinin müvafiq elmi prinsiplər əsasında toplanmasından, nəşrindən və tədqiqindən keçir. Maraqlıdır ki, həmin illərdə folklor materiallarının toplanması işi bütün folklorşünasların diqqət mərkəzində idi. Onlar nəinki, folkloru toplayır, eyni zamanda bütün ziyalıları, hətta tələbələrini belə, bu müqəddəs qədirşünaslıq işinə qoşulmağa çağırırdılar. Lakin belə çağırışların olmasına baxmayaraq nəticələr bir çox alimləri heç də razı salmırdı. Məsələn, Y.V.Çəmənəminli bu sahədə professional kadrların azlığından və toplayıcı alimlərin bu işlə mütəmadi məşğul olmamalarından şikayətlənir və yazırdı: «Elmi tədqiqatə ən çox ehtiyacı olan folklor daha dərinədən öyrənilməlidir. Akademiya şöbəsinin bu sahədə təşəbbüsü çox əhəmiyyətlidir, ancaq gənc qüvvələrin hazırlanmasına ayrıca diqqət verilməlidir. İndiyə qədər bilavasitə xalqla təmasda bulunaraq folklor toplayan yeganə gənc Hümmət Əlizadədir. Başqaları da toplamışsa, ən irəli gələnini hələlik budur. Folklor sahəsində böyük xidmətləri olan bu gəncin elmi hazırlığı ilə ciddi surətdə məşğul olmalıdır. Belə olarsa, Hümmət Əlizadənin topladığı materiallar daha böyük qiymət qazanar» (1, 81).

Bəkir Çobanzadə də türk-tatar xalqları arasında folklorun toplanması işindən razı deyildi. O məqalə və çıxışlarında, eləcə də “Türk dili və ədəbiyyatının tədris üsulu” adlı əsərində Avropa alimlərindən fərqli olaraq Şərqi alimlərinin, xüsusilə də türklərin xalq yaradıcılığının, şivələrinin kifayət qədər və həm də lazımı şəkildə toplanmadığından narahatlığını bildirərək yazırdı: “Gərək Orta və Kiçik Asiyada və gərəkə Misir və Suriyada bulunan türk kütlələri, heç olmazsa, farslar kibi öz ədəbi abidələrini toplamamışlar və türk sərfinin təkamülünü sağlam, qanuni, qeyri-təsadüfi bir cizgi üzərinə qoyamamışlardır” (3, 133-134).

Bunun səbəblərini diqqət mərkəzinə çəkməyə çalışan alim göstərirdi ki, vaxtilə “şəriət idarəsi, xilafət hökuməti və təsəvvüf ictimaiyyəti buna mane olmuşdur. Bunun da öz sırasında səbəbi türklərin müsəlman şəhərlərində yarıtamamalıdır. Daha on birinci əsrdə hər cəhətdən pək böyük diqqət və tədqiq sahibi olduğunu qeyd etdiyimiz Mahmud Kaşqari “şəhərlərə enildikcə türk dilinin pozulduğunu, ən təmiz türkcənin köçəbə xalqlar arasında bulunduğunu” qeyd ediyor (3, 133-134).

B.Çobanzadə toplama işi dedikdə yalnız xalq ədəbiyyatını nəzərdə tutmurdu. O, toplama işinə daha geniş aspektdən yanaşaraq türk xalqlarının dilindəki leksik vahidləri –

dialekt, ləhcə və şivələri, xalqın adət-ənənələrini, şifahi xalq ədəbiyyatını, el nəğmələrini, bir sözlə, sözün geniş mənasında folklorunu nəzərdə tuturdu.

Alim hesab edirdi ki, türk xalqları arasında ədəbi-mədəni irsin toplanması işi Mahmud Kaşqaridən boy alır: “Birinci dəfə türk xalq ədəbiyyatını toplayan yenə də məşhur Mahmud Kaşqaridir. Bu adam divanının dürlü yerlərində xalq ədəbiyyatından o qədər çox misal gətirmişdir ki, bunlar toplandığı təqdirdə on birinci miladi əsrə aid olduqca mühüm bir türk xalq ədəbiyyatı nümunələri məcmuəsi ortaya çıxar” (3, 174).

Folklor örnəklərinin toplanması on birinci əsrdən müşahidə edilsə də, sonradan Mahmud Kaşqari ilə başlayan bu proses ənənəyə çevrilmədi. Daha doğrusu, bəzi cüng və təzkirələrdə folklor materialına rast gəlinsə də bunlar epizodik xarakter daşıyırdı.

B.Çobanzadənin fikrincə, bu proses türk xalqları arasında 1905-ci və 1917-ci ilin Oktyabr inqilabından sonra mütəmadi xarakter almağa başladı. O, Azərbaycanda bu istiqamətdə müəyyən işlərin görüldüyünü qeyd etsə də, bunun yetərli olmadığını bildirirdi. Alim “son zamanlarda daha müfəssəl və mükəmməl surətdə Azərbaycan-türk xalq ədəbiyyatı nümunələri Hənəfi Zeynəllı yoldaş tərəfindən toplanmış” (3, 179) – deyərək bu böyük mütəfəkkirin toplayıcılıq sahəsindəki xidmətlərini xüsusilə dəyərləndirirdi.

Əlbəttə, belə nümunələrin sayını kifayət qədər artırmaq da olar. Həqiqətən də, xalq yaradıcılığının – folklor materiallarının toplanmasının vacibliyi məsələsi Mahmud Kaşqaridən Həsən bəy Zərdabiyə, Həsən bəy Zərdabidən Salman Mümtaza, Salman Mümtazdan Məmmədhüseyn Təhmasibə... qədər hamını düşündürmüşdür. Folklorun toplanması məsələsi elə bu gün də aktual olaraq qalmaqdadır.

Folklorşünaslıqda toplama işinin M.Kaşqaridən başlanması təəccüb doğurmamalıdır. Bu məsələyə aydınlıq gətirən B.Çobanzadə M.Kaşqarlıni nəinki folklor toplayıcısı, həm də folklorşünas adlandırır. Hesab edirik ki, B.Çobanzadənin türk xalqlarının folklorşünaslığını M.Kaşqaridən başlaması məntiqlidir.

Maraqlıdır ki, B.Çobanzadənin keçən əsrin əvvəllərində qeyd etdiyi bu tezislər müasir dövrün tədqiqatçıları tərəfindən də təsdiqlənir. Belə ki, M.Kaşqarının tədqiqatçılarından olan Ağaverdi Xəlil də folklorun toplanması məsələsində B.Çobanzadə ilə eyni mövqedə dayanır və haqlı olaraq yazır: “Divan” həm də zəngin türk folkloru toplusudur. Folklor materialının böyük bir hissəsinin əski türk dilində saxlanması isə tədqiqatçı üçün dil spesifikasiyasını da nəzərə almaqla daha geniş və sərbəst araşdırma imkanı verir. Təbii ki, əski mədəniyyətimizi belə mükəmməl şəkildə öyrənə bilməyimiz üçün böyük zəhmət və yüksək elmi istedad sayəsində ərsəyə gətirilmiş nəhəng abidənin müəllifi Ulu Bilginimiz Kaşqarlı Mahmud Hüseyn oğluna minnətdarıq. 930 il öncə türkoloji dilçiliyin əsasını qoymuş M.Kaşqarlı həm də daha bir elmin – türk folklorşünaslığının möhkəm təməlini hazırladığını xüsusi olaraq qeyd etməsə də, bunu “Kitab”dan aydın şəkildə müşahidə edirik” (7, 11).

Folklor materiallarının toplanmasına bu qədər diqqətin yetirilməsi və marağın olması nə ilə bağlı idi? Fikrimizcə, folklor materiallarının toplanması və nəşri məsələləri hər şeydən öncə, həmin örnəklərin itib-batmasının qarşısını almaqdan, nəsillər arasındakı ədəbi-mədəni bağların, irs-varis əlaqələrinin qırılmasına mane olmaqdan və vətəndaş yanğısından irəli gəlirdi.

Tədqiqatçıların fikrincə, “Azərbaycanın bir çox ziyalıları kimi professor B.Çobanzadə də bu elmin yaranması və formalaşmasında özünün professional alim sözünü dedi. Xalq ədəbiyyatının əhəmiyyətini, yerini və mövqeyini yüksək qiymətləndirən alim xalq bütün ruhu, həyəcanları ilə təsvir edən ədəbiyyatı xalq ədəbiyyatı adlandırır və onu yazılı ədəbiyyatın, elmin və ədəbi dilin təməli hesab edirdi. Deməli, bu ədəbiyyat vasitəsi ilə xalqın tarixini, həyatını, yaşam tərzini, bir sözlə, keçdiyi tarixi inkişaf mərhələlərini öy-

rənmək olar. Bundan başqa, alim xalq ədəbiyyatının yazılı ədəbiyyata nisbətdə «daha ziyadə cahani» olduğunu göstərirdi” (9. 209-210).

Onu da qeyd etməliyik ki, XX əsrin əvvəllərində ziyalılar yalnız folkloru toplamağın vacibliyini zəruri hesab etmir, eyni zamanda özləri də el-el, oba-oba dolaşaraq şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini toplamağı vacib bilmişlər. Onlar hesab edirdi ki, folklorun toplanması bir neçə cəhətdən əhəmiyyətlidir.

1. Şifahi xalq ədəbiyyatının tarixini yazmaq.
2. Onun janr xüsusiyyətlərini və mərhələlərini müəyyənləşdirmək.
3. Xalqın istək və arzularını, eləcə də yaşam tərzini öyrənmək.
4. Dilin şivə və ləhcələrini, onlar arasındakı oxşar və fərqli cəhətləri üzə çıxarmaq.
5. Xalqın etnik-psixoloji xüsusiyyətlərini öyrənmək.
6. Folklor xəritəsi hazırlamaq...

Professor Bəkir Çobanzadə xalq ədəbiyyatının toplanmasına önəm verməklə yanaşı, özü də bu işdə yaxından iştirak etmişdir. Yəni o həm xalq ədəbiyyatını toplamış, həm tədqiq etmiş, həm də folklorşünaslığımıza özünün elmi-nəzəri, metodoloji tövsiyələrini vermişdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, Bəkir Çobanzadə səfər etdiyi bölgələrdə sadə xalqla ünsiyyətdə olmuş, onların yaratdıqları örnəkləri, yəni xalq yaradıcılığı nümunələrini də mümkün qədər toplamağa çalışmışdır. Alim 1925-ci il “Maarif və mədəniyyət” jurnalında bu xüsusda yazırdı: “Bu ilin (1925-ci il nəzərdə tutulur – S.Q.) həziran və təmmuz aylarında Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyətinin tapşırması ilə Dağıstanda kumuklar arasında bulundum.

Burada o vaxt əlimə keçən materialı bundan çox zaman əvvəl toplanmış olan materiala əlavə edərək, kumuk dili və ədəbiyyatı haqqında bir kaç söz söyləmək istəyirəm. Bu bir kaç söz elmi lisaniyyat və filoloji hüzurunda çoxdan unudulmuş olan kumuk tədqiqatını bəlkə, bir az canlandırmağa xidmət edər” (4, 22).

Göründüyü kimi, alim yalnız toplama işinin elmi-nəzəri məsələlərindən, əhəmiyyətindən danışmaqla kifayətlənmir, özü də toplayıcıya çevrilərək, getdiyi və ya ezam olduğu yerlərdə xalqın yaratdığı örnəkləri toplayır və tədqiqatlarında onlardan səmərəli surətdə qaynaqlanırdı.

“Kumuk dili və ədəbiyyatı haqqında” adlı əsərində müəllif bir daha xalq sərvətinin toplanması məsələsinə qayıdır və yazır: “Yazdakı səyahətimiz əsnasında bən də xalq ədəbiyyatından bəzi dastanlar və şərqiələr toplamağa müvəffəq oldum. Bunların tədqiqi bənə Şimali Qafqazı, ümumiyyətlə Cənubi Rusiya türk şivələri haqqındakı tədqiqatımı genişlətməyə xidmət etdi. “Maarif və mədəniyyət” səhifələrindən böyük səmimiyyət və dostluqla xalq ədəbiyyatı və məişəti ilə tanış olmamıza xidmət edən Dağıstan maarifçilərinə, şairlərinə, bilxassə bu əsnada bir çox zəhməti ehtiyar edən Mirzə Temirxanov, İsayev, Muxtar Temirxanov, Əbu Süfyan, Məhəmməd Nəbi və Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstitutu məzunlarından Surxay Temirxanova, Bakı Darülmüəllimini tələbələrindən Mikayıl Qanbulatzadəyə və başqa elmi planımızı olduqca böyük müvəffəqiyyətlə sonuna çıxarmamıza yardım göstərənlərə təşəkkürü borc biliyorum” (4, 26).

Bəkir Çobanzadənin “Kumuk dili və ədəbiyyatı haqqında” adlı məqaləsindən gətirdiyimiz bu kiçik örnəklərdə bir neçə mühüm məsələ diqqəti cəlb edir. Birincisi, B.Çobanzadə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyətinin xətti və tapşırığı ilə yaradıcılıq eza miyyətinə göndərilirdi. İkincisi, “orada əlimə keçən material bundan çox zaman əvvəl toplanmış olan materiala əlavə edərək” deməklə bundan əvvəl də folklor materialları topladığını bildirirdi. Məqalənin sonunda isə daha aydın şəkildə göstərirdi “Yazdakı səyahətimiz əsnasında bən də xalq ədəbiyyatından bəzi dastanlar və şərqiələr toplamağa müvəf-

fəq oldum”. Deməli, bir çoxları kimi B.Çobanzadə də folklor materiallarının toplanması işi ilə də məşğul olmuşdur.

Üçüncü mühüm məqam ondan ibarətdir ki, alim həmin materialları əvvəlkilərlə bir yerdə tədqiqata cəlb edir və indiyə kimi tədqiqatçıların diqqət mərkəzindən kənar qalan kumukların dili və ədəbiyyatı haqqında söz deməyə çalışır.

Maraqlıdır ki, alim hər hansı bir xalqın dili və ədəbiyyatı, dialektologiyası və folkloru haqqında söz deyərkən həmin xalqların içində olmağı, onların dillərinə və adət-ənənələrinə dərinləndirən bələd olmağı tələb edirdi. Təsadüfi deyildir ki, o, 1928-ci ildə “Maarif işçisi” jurnalının 7-8-ci sayında çap etdirdiyi “Professor Aleksandr Nikolayeviç Samoylov” adlı məqaləsində (2, 312) haqlı olaraq yazırdı ki, A.N.Samolyov türk xalqlarının həyat tərzini öyrənmək üçün dəfələrlə səfərlərdə olmuş, ünsiyyətdə olduğu xalqların dilini və adət-ənənələrini, xalq yaradıcılığını və mənşəyini dərinləndirən öyrənmişdir. B.Çobanzadənin Samoylov haqqında dediyi bu sözləri onun özünə də şamil etmək olar. Belə ki, o da bütün türk xalqlarını el-el, oba-oba gəzərək onların yaşam tərzini, dilini və folklorunu dərinləndirən öyrənmiş və əsərlərində onlardan bəhrələnmişdir. Əgər B.Çobanzadə kabinet alimi olsaydı, onda dilçiliyin elmi-nəzəri məsələlərini monoqrafik şəkildə ortaya qoymaqla kifayətlənərdi. O, türk xalqlarının ədəbi-mədəni abidələrini (türk xalqlarının dilindən folklorunadək) araşdırmışdır. Alim türkdilli xalqların ədəbi-mədəni abidələrinə həm dilçi, həm ədəbiyyatşünas, həm folklorşünas, həm də tarixçi kimi yanaşaraq, məsələləri yalnız dil nəzəriyyəçisi kimi deyil, daha geniş aspektdən – metodoloji, elmi-nəzəri və praktik cəhətdən yanaşaraq, onu konseptual şəkildə təhlil və təqdim etməyə çalışırdı. Deyənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, məsələləri hərtərəfli öyrənmək və kompleks şəkildə təhlil etmək Bəkir Çobanzadənin yaradıcılıq prinsipi idi.

Alim folklorşünaslarla bağlı yazılarında da nəzəriyyə ilə praktikanın vəhdətindən çıxış etməyə çalışır və türkdilli xalqların şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən, ortaqlıq dil və mədəniyyət abidələrindən çıxış edərək, Avropa təhlil prinsiplərinə əsaslanıb mükəmməl əsərlər ərsəyə gətirirdi. O, dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq və folklorşünaslıqla bağlı yazılarında konkret bir türk xalqından bəhs açsa da təhlil üfəqləri, ümumtürk və ümumdünya baxışlarından qaynaqlanırdı. Yəni alimin elmi erudisiyasının imkanlarının genişliyi özünü qabarıq şəkildə göstərirdi.

Bəkir Çobanzadənin özünəməxsusluqlardan biri də, dil faktorunu – canlı xalq danışığı dilini daima uca tutmasındaydı. O, Mahmud Kaşğaridən Əlişir Nəvaiyə, Əlişir Nəvaidən M.Füzuliyə, M.Füzulidən M.F.Axundova, M.F.Axundovdan Qaspiraliya və Tofiq Fikrətə qədərki ədəbi yolda xalq dilinə yaxınlığı xüsusilə təqdir edirdi.

Belə ki, o göstərirdi ki, “Ta on beşinci əsrdə böyük türk şair və filosofu Mir Əlişir Nəvai bunun (canlı xalq danışığı dili nəzərdə tutulur – S.Q.) fərqi varmışdır. Çünki onun «Mühakimətül-lüğətəyn» namındakı əsərində fars dilinə qarşı qoyduğu türk dili ədəbi türk dili olmayıb, xalq dilidir” (3. 176).

Alim eyni düşüncə tərzini ilə Mirzə Fətəliyə yaxınlaşır və bildirirdi ki, böyük dramaturqun Azərbaycan ədəbiyyatına gətirdiyi yeniliklərdən biri əsərlərində işlətdiyi xalq dilidir. “Bu dil, on doqquzuncu əsrin ortaları gözə alınacaq olursa, denilə bilir ki, bütün türk-tatar ədəbiyyatı üçün yenidir, yeni olduğu qədər də qiymətlidir.

Volqaboyu türkləri və bir dərəcəyə qədər kırımlılar çıxarılaçaq olursa, bu “yeni dil” özgə türk-tatar xalqlarında ancaq min doqquz yüz beş sənəsi inqilabından sonra özünü göstərə bilmişdir.

Volqaboyu türklərində Qəyyum Nasiri şəxsiyyətində Axundovdan ancaq bir on il sonra, Kırmda İsmail Qasprinskidə təbii daha az dərəcədə on doqquzuncu əsrin sonlarında görülməkdədir.

Türkiyədə bu kibi dil ilə heç bir mühərrir və yaxud şair olmamışdır, desək, yanılmayız. Şünasi-Kamal, hətta Məhəmməd Əmin dilləri xalqa doğru getməklə bərabər, hənuz xalqın qulağına yetişməmişdir.

Mirzə Fətəlinin dili isə əsas etibarilə xalq ağzından alınmış və azəri ədəbi dilinin xalqa yaxınlaşmasına çox böyük təsir bağışlamışdır” (2, 306).

Bəkir Çobanzadə xalq dilini ədəbiyyata gətirmək dedikdə yalnız müstəqim mənada dil faktorunu nəzərdə tutmurdu. Eyni zamanda o, dil daşıyıcılarının yaratdığı ədəbi nümunələri, canlı danışq dilinin incəliklərini və xalqın yaradıcı ruhunu da nəzərdə tuturdu. Bir sözlə, onun üçün xalq dili yalnız sözlər yox, həm də sözlər vasitəsilə yaradılan xalq ədəbiyyatı idi.

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, B.Çobanzadə folklor materiallarının toplanmasında aktiv, mütəmadi və sistemli şəkildə iştirak etməsə də, hər halda xalq ədəbiyyatının toplanması və tədqiqi ilə məşğul olmuşdur. Ona görə də, alim folklor məsələlərindən danışarkən, yalnız elmi-nəzəri mülahizələr irəli sürməklə kifayətlənmir. Eyni zamanda onun praktik tərəflərinə, metodologiyasına diqqət yetirir və onun məktəblərdə tədrisinin əhəmiyyətini ön plana keçirirdi: “Bu günə qədər qat-qat artmış geniş, dərin xalq ədəbiyyatımızı, qiymətli mədəniyyət xəzinəmizi məktəblərimizin tavanı altına, kitabxanalarımızın dolablarına və ən münasibi gənclərimizin atəşli dimaqlarına yerləşdirməliyik” (5, 45).

Hesab edirik ki, buna adi bir məsələ kimi baxmaq olmaz. Əslində folklorun məktəblərdə tədrisi olduqca ciddi məsələ idi və gənc nəslin formalaşmasında, milli şüurun inkişafında mühüm rol oynayırdı. B.Çobanzadə toplanmış materiallardan necə istifadə etməyin yollarını da göstərirdi.

1. Hər şeydən əvvəl xalq dastan, bilməcə, atalar sözlərini toplamaq.
2. Sonra bunları hər hansı bir nöqteyi-nəzərdən (mövzularına görə, dillərinə görə, yaxud tələbələrin anlayış dərəcəsinə görə) siniflərə ayırmaq.
3. Məktəb ümumi iclasında (ədəbi axşamlar, bayram günləri) bunlarla tələbələr tanış etməli və onların bu yığılmış parçalar üzərində çalışmalarını, düşünmələrini, hətta əlavələr yapmalarını təlimə çalışmalı.
4. Böylə iclaslarda və axşamlarda tələbələrin məhəbbət və səmimiyyətini belə parçalara çevirdikdən sonra onları yavaş-yavaş dərşxanələrə soxmaq, orada oxutmaq və öyrətmək daha asan olur.
5. İş bu dərəcəyə vardığından sonra müəllim tələbələrin özlərini də bu xüsusda toplayıcı və tədqiqatçı olaraq qullana bilər. Tələbələrin topladığı material nə qədər yanlış və faydasız olursa olsun, onun zehni inkişafı və tədqiqçilik damarının, ölkəşünaslıq sifətinin oyanması üçün böyük, pək böyük əhəmiyyəti vardır (5, 47).

Alimin qarşıya qoyduğu bu tələblər hər şeydən öncə məktəblilərdə xalq yaradıcılığına məhəbbəti artırır ki, bu da onlardakı vətənpərvərlik hissələrinin güclənməsinə təkan verirdi.

Təəssüf doğuran cəhət odur ki, alimin folklor materiallarının toplanması və nəşri istiqamətində gördüyü işlər barədə əlimizdə səhifə məlumat yoxdur. Ümidvarıq ki, gələcəkdə alimin bu istiqamətdə gördüyü işlər də tədqiqatçıların araşdırmaları nəticəsində özünün elmi həllini tapacaqdır. Hər halda, alimin yaradıcılıq diapazonunun genişliyi, xalq dilinin, bütövlükdə xalq ədəbiyyatının toplanması və tədqiqi istiqamətində gördüyü işlər, eləcə də yazdığı kitab və məqalələr əsas verir deyək ki, alim bu sahədə də öz sözünü demişdir. Kim bilir, bəlkə, onun bir çox əlyazmaları kimi toplama işləri də Xalq Daxili İşlər Komissarlığının (NKVD) əməkdaşları tərəfindən müsadirə edilərək məhv edilmişdir.

Folklorun toplanmasına vətəndaşlıq vəzifəsi kimi baxan alimin bu örnəklərin toplanmasında məktəblilərin iştirakını yüksək qiymətləndirməsi heç də təsadüfi deyildi. O

hesab edirdi ki, xalqın yaratdığı sərvətlərin toplanmasına məktəblilərin cəlb edilməsinin müstəsna əhəmiyyəti vardır. “Dastanlar, bilməcələr və zərbül-məsəllər xalq ədəbiyyatının ən qiymətli, hər cəhətdən ən faydalı və tədris tədqiqi ən asan olanlarıdır. Bu qisim xalq ədəbiyyatını məktəblərimizə keçirmək, onları bir addım belə Avropa, rus məktəblərindən geriyə çəkməz. Biləks onların səviyyəsinə daha çəbuq irişdirər” (5, 45).

Alim haqlı olaraq göstərir ki, milli ədəbiyyatın toplanması və orta məktəblərdə tədrisi məktəbliləri daha yaxşı, həm də milli ruhda formalaşdırar. Bu formalaşma onları Avropa və rus məktəblilərindən nəinki geridə qoyar, əksinə inkişafına təkan verər və bəlkə bir qədər də qabağa aparar.

ƏDƏBİYYAT

1. Çəmənşəminli Y.V. Folklor yolunda / Y.V.Çəmənşəminli. Əsərləri. Üç cildə, 3-cü cild, Bakı, 1977.
2. Çobanzadə B. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 5 cildə, II cild.
3. Çobanzadə B. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 5 cildə, III cild.
4. Çobanzadə B. “Kumuk dili və ədəbiyyatı haqqında”, “Maarif və mədəniyyət” jurnalı, Bakı, 1925.
5. Çobanzadə B. Məktəblərimizdə xalq ədəbiyyatı. «Maarif işçisi» jurnalı, 1925, № 6-7.
6. Əfəndiyev P. Azərbaycan folklorşünaslığı (1920-1930-cu illər), Bakı, 1997.
7. Xəlil. A. Mahmud Kaşqarlımın “Türk dillərinin divanı kitabı”nda ədəbi mətnlər. Bakı, “Səda”, 2001.
8. Qasimov C. Vəli Xulufu, Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2016.
9. Qasimov C. Bəkir Çobanzadə. Bakı, DTX-nin Heydər Əliyev adına Akademiyasının Nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, 2018.

